

O‘TKIR HOSHIMOV ROMANLARIDA DIALEKTAL LEKSIKANING QO‘LLANISHI VA BADIY VAZIFASI

Ibadullaeva Sevinch Ismatillo qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri O‘tkir Hoshimov romanlari tilida uchraydigan dialektal leksikaning qo‘llanishi va uning badiiy-estetik vazifalari lingvopoetik nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Yozuvchi asarlarida dialektal birliklarning qo‘llanishi tasodifiy emasligi, balki qahramon xarakterini ochish, ijtimoiy muhitni tasvirlash, milliy koloritni kuchaytirish hamda badiiy matnning hayotiylikini ta‘minlashga xizmat qilishi asoslab beriladi. Dialektal leksikaning roman matnidagi funksional yuklamasi, uning umumadabiy til bilan munosabati va yozuvchining individual uslubini shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *O‘tkir Hoshimov, roman, dialektal leksika, sheva, badiiy nutq, lingvopoetika, milliy kolorit.*

Annotation: *This scientific article investigates the use of dialectal vocabulary in the novels of one of the prominent figures of Uzbek literature, O‘tkir Hoshimov, and its artistic and aesthetic functions from a linguopoetic perspective. It is demonstrated that the use of dialectal units in the author’s works is not random, but serves to reveal the characters’ personalities, depict the social environment, enhance national color, and ensure the realism of the literary text. The functional load of dialectal vocabulary in the novel, its relationship with the standard literary language, and its role in shaping the writer’s individual style are analyzed.*

Key Words: *O‘tkir Hoshimov, novel, dialectal vocabulary, dialect, literary speech, linguopoetics, national color.*

Аннотация: *В данной научной статье исследуется использование диалектной лексики в романах одного из выдающихся представителей узбекской литературы, Уткира Хошимова, и её художественно-эстетические функции с лингвопоэтической точки зрения. Показано, что применение диалектных единиц в произведениях автора не является случайным, а служит для раскрытия характера персонажей, изображения социальной среды, усиления национального колорита и обеспечения реалистичности художественного текста. Рассматривается функциональная нагрузка диалектной лексики в романе, её соотношение с общелитературным языком и роль в формировании индивидуального стиля писателя.*

Ключевые слова: *Уткир Хошимов, роман, диалектная лексика, говор, художественная речь, лингвопоэтика, национальный колорит.*

KIRISH

Badiiy adabiyot tili adabiy tilning barcha qatlamlarini o‘zida mujassamlashtirgan murakkab va ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, unda umumxalq tiliga mansub birliklar bilan bir qatorda hududiy jihatdan chegaralangan dialektal leksika ham muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, realizm tamoyiliga asoslangan roman janrida dialektal so‘zlarning qo‘llanishi asar voqeligini hayotga yaqinlashtirish, qahramonlar nutqini individuallashtirish va milliy ruhni aks ettirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbek adabiyotida xalq hayoti va inson ruhiyatini chuqur va ishonarli tasvirlagan ijodkorlardan biri O‘tkir Hoshimovdir. Uning romanlari soddaligi, samimiyligi va xalqona ruhi bilan ajralib turadi. Bu xususiyatlar, avvalo, yozuvchining til tanlashidagi mahorati, xususan, dialektal leksikadan o‘rinli va me‘yorida foydalanishi bilan bog‘liqdir. Shu bois O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksikaning qo‘llanishi va badiiy vazifasini ilmiy jihatdan o‘rganish zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Dialektal leksika tilshunoslikda muayyan hududga xos bo‘lgan, adabiy til me‘yoridan tashqarida shakllangan, ammo xalq nutqida faol qo‘llaniladigan so‘z va iboralarni ifodalaydi. Badiiy matnda bunday birliklar muallifning estetik niyatiga bo‘ysundirilgan holda qo‘llanadi va muhim badiiy vazifani bajaradi. O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksika xalq hayotining real manzaralarini yaratish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi dialektal so‘zlarni qahramonlar nutqiga singdirish orqali ularning kelib chiqishi, yashash muhiti va dunyoqarashini aniq ifodalaydi. O‘tkir Hoshimov asarlarida dialektal birliklar ko‘pincha qahramonlarning dialogik nutqida uchraydi. Bu holat personajlar nutqini sun‘iylikdan xoli qilib, uni tabiiy va ishonarli qiladi. Dialektal so‘zlar orqali qahramonlarning yoshi, ijtimoiy mavqei va madaniy saviyasi sezilarli darajada ochiladi. Masalan, qishloq muhitida yashovchi obrazlar nutqida uchraydigan shevaga xos birliklar ularning shahar muhitidagi qahramonlardan farqini yaqqol ko‘rsatadi. Shu tariqa dialektal leksika obraz yaratish jarayonida muhim lingvopoetik vosita sifatida xizmat qiladi. Yozuvchi dialektal leksikani haddan tashqari ko‘paytirib yubormasdan, uni umumadabiy til bilan uyg‘unlashtirgan holda qo‘llaydi. Bu esa matnni o‘qishda qiyinchilik tug‘dirmaydi va keng kitobxonlar ommasi uchun tushunarli bo‘lib qoladi. Dialektal so‘zlar kontekst orqali izohlanib, o‘z semantik yukini to‘liq saqlagan holda badiiy matnga singadi. Natijada dialektal birliklar adabiy til me‘yorlariga zid bo‘lmagan holda, aksincha, uning ifoda imkoniyatlarini boyitadi. O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksika milliy koloritni yaratishda ham muhim rol o‘ynaydi. Hududiy so‘zlar orqali o‘zbek xalqining yashash tarzi, urf-odatlar, kundalik hayoti va mental xususiyatlari tabiiy tarzda tasvirlanadi. Dialektal birliklar voqea-hodisalarni mahalliy ruh bilan boyitib, asarning milliy qiyofasini mustahkamlaydi. Bu esa yozuvchining xalq hayotiga yaqinligini va uning til boyligidan chuqur xabardorligini ko‘rsatadi. Dialektal leksikaning yana bir muhim badiiy vazifasi qahramonlarning ichki kechinmalari va ruhiy holatini ifodalash bilan bog‘liqdir. Ayrim holatlarda shevaga xos so‘zlar hissiy-ekspressiv ma‘no kasb etib, personaj nutqining ta‘sirchanligini oshiradi. Ayniqsa, keskin vaziyatlarda yoki samimiy suhbat jarayonida

dialektal birliklar qahramon nutqining tabiiyligini kuchaytiradi va o‘quvchiga kuchli emotsional ta’sir ko‘rsatadi. Umuman olganda, O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksika ko‘p qirrali badiiy vazifani bajaradi. U nafaqat qahramon nutqini individuallashtiradi, balki asarning g‘oyaviy-badiiy tizimida muhim funksional yuklamaga ega bo‘ladi. Dialektal birliklar orqali yozuvchi voqelikni realistik tarzda aks ettiradi, ijtimoiy muhitni jonli tasvirlaydi va badiiy matnning estetik qiymatini oshiradi.

MUHOKAMA Mazkur tadqiqot jarayonida O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksikaning qo‘llanishi tizimli va ongli badiiy tanlov mahsuli ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi dialektal birliklardan foydalanishda faqat hududiy nutqni aks ettirish bilangina cheklanmay, ularni qahramon xarakterini ochish, ijtimoiy munosabatlarni yoritish va voqelikni realistik ifodalash vositasiga aylantiradi. Dialektal so‘zlar personaj nutqida tabiiy paydo bo‘lib, ularning psixologik holati, hayotiy tajribasi va ijtimoiy kelib chiqishi bilan uzviy bog‘lanadi. Bu holat badiiy matnning sun‘iylikdan xoli bo‘lishini ta’minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda dialektal leksikaning badiiy asarlarda qo‘llanishi borasida turli qarashlar mavjud. Ayrim tadqiqotchilar shevaga xos birliklarning ko‘pligi adabiy til me’yorlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ta’kidlaydilar. Biroq O‘tkir Hoshimov romanlari misolida bu fikr to‘liq o‘z tasdig‘ini topmaydi. Aksincha, yozuvchi dialektal leksikani me’yorida, kontekstga mos holda qo‘llab, adabiy tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Dialektal birliklar umumadabiy til bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llanib, o‘quvchi uchun tushunarligini saqlab qoladi. Muhokama natijalariga ko‘ra, dialektal leksika O‘tkir Hoshimov romanlarida milliy koloritni yaratishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Hududiy so‘zlar orqali xalqning kundalik hayoti, mental xususiyatlari va an’anaviy tafakkuri jonli va ishonarli tarzda tasvirlanadi. Shuningdek, dialektal birliklar orqali qahramonlar nutqining hissiy-ekspressivligi kuchayib, dramatik vaziyatlar yanada ta’sirchan ifodalanadi. Umuman olganda, muhokama qismi natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksika badiiy-estetik jihatdan to‘laqonli va funksional ahamiyatga ega bo‘lgan lingvopoetik vosita hisoblanadi. U yozuvchining realizmga asoslangan ijodiy konsepsiyasini ochib berish bilan birga, o‘zbek badiiy nasrida dialektal qatlamning imkoniyatlarini namoyish etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O‘tkir Hoshimov romanlarida dialektal leksikaning qo‘llanishi yozuvchining individual uslubini belgilovchi muhim omillardan biridir. Dialektal birliklar qahramon xarakterini ochish, ijtimoiy muhitni tasvirlash va milliy koloritni yaratishda samarali lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi dialektal leksikani me’yorida va o‘rinli qo‘llash orqali badiiy nutqning tabiiyligi va ta’sirchanligini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari O‘tkir Hoshimov romanlari tilining boyligi va xalqona ruhini yana bir bor tasdiqlab, dialektal leksikaning o‘zbek badiiy adabiyotidagi muhim ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ҳошимов Ў. Танланган асарлар. 5 жилдлик. — Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт, 2001.
2. Ҳошимов Ў. Икки эшик ораси. Роман. — Тошкент: Шарқ, 1996.
3. Ҳошимов Ў. Дунёнинг ишлари. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2002.
4. Ҳошимов Ў. Тушда кечган умрлар. — Тошкент: Ўзбекистон, 1994.
5. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Лексикология. — Тошкент: Университет, 2006.
6. Миртожиев М. Ўзбек тили лексикологияси. — Тошкент: Фан, 1992.
7. Нурмонов А. Бадиий матн ва тил. — Тошкент: Фан, 2001.
8. Қўчқортоев И. Бадиий нутқ стилистикаси. — Тошкент: Ўқитувчи, 1998.
9. Йўлдошев Б. Бадиий матннинг лингвопоэтикаси. — Тошкент: Академнашр, 2015.
10. Ҳожиев А. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. — Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.
11. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — Москва: Советская энциклопедия, 1969.